

*О. В. Романець,
мол. наук. співроб.*

Внесок академіка М. Ф. Кашенка в розвиток декоративного садівництва в Україні

Одним з напрямків наукових досліджень Київського акліматизаційного саду було декоративне садівництво. Однак доробок колективу вчених, керованого засновником та директором саду М. Ф. Кашенком, є маловідомим і донині. У даній статті розглянуто найбільш значні результати в галузі декоративного садівництва та озеленення Києва, котрі було отримано в Київському акліматизаційному саду впродовж 20–30-х років ХХ ст.

Ініціатором розвитку даного напрямку в саду був Микола Феофанович Кашенко, котрий любив декоративні рослини ще змалку. У своїй автобіографії він писав, що найяскравішим спогадом його дитинства був батьківський сад. Тюльпани та іриси, котрі росли в саду його батька, залишились для вченого улюбленими квітами на все життя. Лише в останні десятиліття свого життя Кашенко працював у галузі акліматизації та селекції декоративних рослин, однак встиг досягти значних результатів. Даний напрямок робіт у саду було розпочато після закінчення першої світової війни.

Акліматизаційний сад, не залишаючи роботи над лікарськими рослинами, дуже поширив екзотичний відділ, тобто відділ, в котрому вирощували декоративні культури. Одну з ділянок (площею 3,5 га) Кашенко назвав «декоративною» і

засадив різноманітними культурами. Відділом декоративних рослин завідувала К. С. Калачевська, котра, як писала у своїх спогадах донька вченого М. М. Кашенко, «не шкодувала сил і часу на поповнення колекції і на поглиблення роботи з нею» [1]. Отже, здійснювався підбір найбільш цінних і рідкісних форм і їх подальший селекційний добір. Критеріями добору була декоративна цінність культур з урахуванням морозо- і посухостійкості, стійкості проти захворювань. Водночас учені враховували легкість і дешевизну вирощування, оскільки одразу планували поширювати свої здобутки серед населення.

У декоративній колекції Кашенка не було хоч би двох однакових рослин і майже не було схожих. Добирав він їх з урахуванням того, щоб цвітіння в саду було неперервним. «Картина в саду феєрично змінювалась: то скрізь у саду стояли букети прекрасного бузку, то площадки найрізноманітніших ірисів, то сад був увесь у трояндах, то покритий флоксами», — писала М. М. Кашенко [1]. На «декоративній» ділянці росли різні види конвалій (зокрема кольорових), нарцисів (привезених з Кавказу), розписних тюльпанів, троянд та інших квітів.

Загалом Кашенко *зібрав та виробував понад 250 видів і форм декоративних культур.*

З-поміж багаторічних трав'янистих рослин учений найбільше цікавився півниками, котрих зібрав величезну колекцію: близько сорока сортів, котрі різнилися кольорами, часом цвітіння, висотою рослин, ароматом тощо. Розводив їх для випробування лікувальної якості кореневищ різних видів або ж просто для краси. М. М. Кашенко зазначала, що рівноцінної колекції півників у Києві не було.

Працюючи з ромашкою перською (*Pyrethrum carneum* M. V.), котра часто варіює забарвлення — від рожевого до майже білого, — він упродовж декількох років шляхом відбору насіння від темних екземплярів вивів однотипні ромашки темно-червоного кольору лише з декоративною метою. (Світлі ромашки містять більше пиретрину, ніж темні). Також вивів мальву з чорним забарвленням пелюсток. «Готових коренів або насіння зовсім чорної мальви мені в 1915 році добути не вдалося і тому довелося виробити цю видозміну самому. До 1925 року в мене було декілька екземплярів з дуже темними червоними квітами, які я вивів ще в попередні роки шляхом відбору насіння. З них було зібрано насіння, яке розмножували й далі. Майже чорні відбиралися для розмноження і подальшої селекції. Паралельно провадилася робота по виведенню чорних махрових форм. У результаті було виведено махрові і немахрові чорні мальви», — писав Кашенко [1].

Л. Л. Коханова вказує, що «у 1924 р. з Баку, Тифлісу, Батумі було привезено і посіяно три сорти новозеландського льону, м'яту японську, висаджено живці датури деревоподібної, різні види шавлії, кілька видів магнолій, каштани, полин цитварний, лотос священний, лавр бла-

городний, бук, два види цефалотаксусів, морозостійкий гібрид мигдалю, кілька видів справжніх акацій, птеростиракс щетинистий, маньчжурську маакію, черемху маакову, такі красивоквітучі рослини, як бавовник, індиго, леспеденція, фонтанезія; ліани — далекодхідну актинію коломікту, американську текому — з бокаловидними оранжевими квітами» [2].

Кашенко вирощував діктамнус (*Dictamnus fraxinella* Pers.), котрий дуже любив. Рослина виділяла стільки ефірної олії, що повітря над нею можна було підпалити, і вогники перестрибували з місця на місце над кущем. Учений часто демонстрував це для відвідувачів саду. Рослину вирощували з насіння, котре не сходило в лабораторних умовах, а в природних умовах сходило в малій кількості. Однак рослину викрадали з саду настільки часто, що виростити екземпляр значного розміру не вдалося. Вчений культивував дельфініуми блакитного кольору, а також привезені з Кавказу *Delphinium Flexuosum* M. Busch. інтенсивно синього забарвлення. Монарду (*Monarda didyma* L.) вирощував як декоративну рослину і досліджував як ефіронос. Культивував лемніс (*Clematis vitalba* L.), а також — лише з декоративною метою — шість видів гібіскусів (*Hibiscus*). Для декорування огорож використовував гречиху сахалінську (*Polygonum sachalinense* F. Schneid.). Кашенко вирощував фіалку пахучу (*Viola odorata* L.) і фіалку пармську (*Viola odorata* L. f. *parmensis*). Його спостереження показали, що фіалка пермська, окрім чудового запаху, має і більш тривалий період цвітіння. У 1917 р. відзначив: «Звичайна фіалка відцвіла 3-го травня. Пармська цвіла до початку червня. У жовтні цвіла вдруге, але не пишно» [1]. Як

нову для Києва декоративну рослину культивували лаванду. Також у саду було культивовано флокси, нарциси (тисячі штук було привезено з Кавказу: махрові і немахрові, білі і жовті), тюльпани, пляшкоподібні гарбузи, шафрани, аконіти, бамбук, юкку тощо.

Окрім трав'янистих рослин, у саду вирощували декоративні куші, ліани, дерева, сукуленти. Результати даного напрямку досліджень фрагментарно викладено в різних працях ученого. Так, він писав: «Провадимо спостереження над чаєм, їстівним каштаном, *Ginkgo biloba* L. — священним японським деревом, над дуже красивим новозеландським чагарником — *Poinciana gillestii* Tourn. Зроблено засіви різних видів магнолій... Чотири види кактусів зимують у нас в ґрунті та цвітуть чудовими золотисто-жовтими та шовково-рожевими квітами» [3]. Кащенко зазначав: «У нас чудово ростуть далекосхідні дерева та чагарники, як-ось: чортове дерево (*Aralia mandshurica* Rupr.), коркове дерево (*Phellodendron amurense* Rupr.), чакамлі (*Lespedeza bicolor* Furch.)... Ростуть та цвітять катальпи, росте маклюра, павлонія та інші» [3].

З насіння вирощували тюльпанове дерево (*Liriodendron tulipifera* L.). Посів здійснювали в ящики, котрі взимку залишали в саду, закопавши майже до країв. На «головній» ділянці Акліматизаційного саду було багато екземплярів цих дерев, висота котрих сягала чотирьох метрів. Пізніше ці дерева було пересаджено до центрального Ботанічного саду, де майже всі вони загинули. Учений висадив куш *Citrus laburnum* L., котрий називають «золотий дощ». З насіння, отриманого з Далекого Сходу, виростив акацію амурську (*Cladrastis amurense*

Benth.), котру вважав перспективною для поширення в Києві. Також вирощував бересклей далекосхідний (*Euonymus alata* L.), фонтанезію, американський чарівний горіх (*Hamelis virginiana* L.). У саду росла леспедеца двокольорова (*Lespedeza bicolor* Furch.), мало поширена в Києві, котру вчений вважав перспективним медоносом, магонія вічнозелена (*Magonia agnifolium* Nutt.), павлонія (*Pawlonia imperialis* V. St. Z.), різновиди жасмину, троянда біла паркова (*Rosa alba* L.), кизил строкатий (*Cornus alba* L. V.), бузок різних сортів. З насіння, отриманого з Далекого Сходу, за допомоги К. С. Калачевської було вирощено катальпу (*Catalpa Bungei* I. A. Mey.). Кащенко та Калачевська поширювали її для озеленення Києва і інших місцевостей. За даними М. М. Кащенко, вчені вперше інтродукували катальпу в Києві [1]. Натомість, за даними П. В. Дубовика, катальпи в Києві існували до цього, однак леспедецу було поширено в Києві вперше [4].

З декоративною та практичною метою в саду вирощували Казанлинську троянду (*Rosa damascena* Mill. v. *trigintipetala* Duck.). Кащенко розмножив її всього від одного куща, котрий висадив у 1914 р. Отримав цей куш він від своєї сестри Ганни Теофанівни, котрій його привезли з Казанлика (Болгарія). Даний вид троянди є ефіроносом промислового значення: на одному кущі зацвітає до 1000 квіток. Кащенко розмножував троянду живцюванням, оскільки плоди вона давала дуже рідко. За договірною тематикою Акліматизаційний сад здійснював дослідження для Спиртотресту, в котрий постачав її пелюстки як сировину. Квіти отриманої в саду форми Казанлинської троянди містили від 0,02 до 0,05%

ефірної олії. (Середня кількість ефірної олії в пелюстках троянди становить 0,049 %) [5]. Надалі 3000 екземплярів цих троянд було висаджено в Центральному ботанічному саду АН України, однак вони загинули у повоєнний період під час перепланування місцевості [1]. Гібридну троянду, котру вивів у Томську, Кашенко привіз до Києва, де також культивував. За спогадами М. М. Кашенко, це був міцний, дуже колючий кущ з рожевими квітками та сильним і дуже приємним ароматом. Також учений вирощував шипшину: «Білий амурський шипшак (*Rosa rugosa* Thunb. fl. albo), перевезений мною в Київ... росте досить добре без усяких особливих піклувань... Але його квітнення і плодоношення зрівняно бідніше, ніж це спостерегається в Томську. Тільки коли літо мокраве й холодне... цей шипшак гарно цвіте і дає добрі плоди» [6].

На виставці 1927 р. з-поміж декоративних рослин було представлена *Aralia mahdschurica* Rupr., котра зацікавила селян як декоративна рослина, придатна для формування живої огорожі.

Починаючи з 1915 р. вчений випробовував чотири види ґрунтових кактусів: *Opuntia samanchica* Eng., *O. rafinesquii* Eng., *O. kanthostema* K. Sch., *O. platyclada rosea* hort. Перші два мають квітки жовтого кольору, а інші два — рожевого. Всі кактуси давали плоди і насіння, добре розмножувалися вегетативним шляхом. Було встановлено, що кактуси добре ростуть на підвищенні, всередині котрого встановлено дренаж. Отже, було споруджено «кактусову гірку» на дерев'яній основі: на шар землі покладено суміш піску і каміння. Спершу Кашенко застосовував узимку легке укриття кактусів гілками і сухим

листям. Надалі вони витримували зиму в Києві без будь-якого захисту.

Працюючи з декоративними рослинами, вчений враховував їх корисність як медоносів. Кашенко наголошував, що «акліматсад намагається поліпшити також і стан нашого бджільництва через введення в нашу країну нових медодайних кущів та дерев, зокрема таких, що цвітуть після липи, як ось японська софора, двукольорова леспедеса та інші» [7]. На його думку, з цієї метою поблизу міст можна висівати *Asclepias syriaca* L., котрий цвіте з 10 липня до 10 серпня. радив сіяти його на пустирях чи проваллях, бо рослина дуже швидко розмножується і «починає грати роль сорняка» [7]. Іншим перспективним медоносом вважав софору японську (*Sophora japonica* L.), яка «так би мовити продовжує акацієвий взток» [7]. «Точно вказати період цвітіння софори я, на жаль, не можу, бо в Києві зустрічаються тільки поодинокі її дерева... Потрібно сказати, що в Києві вона зимує добре, цвіте і навіть частина її насіння часом визріває», — писав учений [7]. Він вважав, що краще обсаджувати вулиці Києва софорою, ніж «безкорисними у всіх відношеннях кінськими каштанами» [7].

Внесок ученого в розвиток декоративного садівництва відзначають вітчизняні ботаніки. Так, М. М. Гришко вказував, що ним «були створені... для озеленення міст повноквіті форми японської айви, японський чарівний горіх, фонтанезія та інші, які можуть стати прикрасою парків і садів, особливо індиго жерардове» [8]. С. В. Клименко зазначає, що з-поміж випробуваних Кашенком понад 250 цінних для зеленого будівництва порід — дерев, чагарників, ліан — «вперше до Києва було завезено *Cercis siliquastrum*

L., *Pterostyrax hiopida* S., *Maakia amurensis* Rupr., *Prunus maakia* Rupr., *Amygdalus nana* L., *Indigofera gardiana* Wall., *Lespedeza bicolor* Turcr., *Hamamelis japonica* S. et L., *Fontanesia phyllireoides* Lab., *Tecoma radicans* Juss. Завдяки роботам Аклі-

матизаційного саду широко розповсюдилися *Catalpa speciosa* Ward ex Engelm та *C. Biognonioides* Walt» [9]. Незаперечними, отже, є здобутки академіка М. Ф. Кашенка в галузі розвитку декоративного садівництва в Україні.

1. *Воспоминания* дочки ученого — М. Н. Кашенко — о работе Н. Ф. Кашенко с декоративными растениями Киевского акклиматсада. Рукопись. 50—60-е гг. — Інститут архівознавства (ІА) НБУВ, ф. 11, оп. 2, спр. 124, 112 с.

2. *Коханова Л. Л.* Розвиток робіт з інтродукції і акліматизації рослин в установах Академії наук УРСР // Нариси з історії природознавства і техніки. — К.: Наук. думка, 1980. — Вип. 26. — С. 53—66.

3. *Кашенко М. Т.* Заходи КАС щодо підняття добробуту українського народу. — К., 1929. — 48 с.

4. *Дубовик П. В.* Наследство академика Кашенко для зеленого строительства: Рукопись, машинописная копия. — ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, спр. 58, 18 арк.

5. *Калачевська К. С.* Казанлинська троянда та її культура в Київському акліматизаційному саду // Журн. Біо-ботанічного циклу ВУАН. — 1931. — № 1—2. — С. 81—87.

6. *Кашенко М. Ф.* Огляд нелікарських культур Акліматизаційного саду Української академії наук // Наукові записки фізико-математичного відділу УАН. — 1925. — Т. 1, вип. 4. — С. 34—41.

7. *Кашенко Н. Ф.* Нужно искать новых медоносов // Пасека. — 1931. — № 3. — С. 34—36.

8. *Гришко М. М.* Академік Кашенко М. Ф. — видатний біолог-мічурінець. — К.: АН УРСР, 1951. — 20 с.

9. *Клименко С. В.* М. Ф. Кашенко // Укр. бот. жур. — 1997. — Т. 54, № 3. — С. 308—312.

*О. Л. Рубцова,
здобувач*

Великі Моголи — засновники «райських» садів в Індії

Сади троянд займають чільне місце серед об'єктів садово-паркового мистецтва. Вивчення історії зародження цього виду садової композиції дає можливість відтворити цілісний процес формування садів троянд у контексті загальної історії садово-паркового мистецтва.

Особливу роль в садовому мистецтві грають східні сади, зокрема індійські, серед яких вирізняються «райські» сади, створені Великими Моголами.

Аналіз публікацій показав, що в літературі, яка стосується садів троянд, як українською, російською, так й іншими мовами, індійські сади не згадуються взагалі. Відомості про них є у М. Рандхави [1], а також розрізнені дані містяться в деяких зарубіжних джерелах [2—5], де майже немає біографічних даних про засновників цих садів. Тому завдання наших досліджень було вивчити біографічні відомості про засновників індійських «райських» садів,